

РОЗДІЛ 4 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'373.2:811.133.1 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-1.39>

ПОЕТОНИМИ ЯК МАРКЕРИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ОНОМАСТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

POETONYMS AS MARKERS OF INTERTEXTUALITY IN ONOMASTIC SPACE OF A LITERARY WORK

Міхненко Г.Е.,

orcid.org/0000-0002-8747-6030

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Кучерява Л.В.,

orcid.org/0000-0002-2204-6128

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов математичних факультетів

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню інтертекстуальних поетонімів у творах французьких авторів. Розглянуто поняття «алюзія» та «інтертекстуальність». Алюзія є коротким, зазвичай опосередкованим посиланням на людину, місце чи подію – реальну чи вигадану. Її використання дає змогу внести додатковий сенс, ясність чи подальше пояснення ідеї шляхом посилання на щось, що читачеві вже відомо. Алюзії можуть бути історичними, міфологічними, літературними, попукультурними чи навіть особистими. Інтертекстуальністю вважаємо сукупність формотворчих і смислотворчих взаємодій різноманітних вербальних і невербальних текстів, основною ознакою якої є кратне прочитання тексту, нарощування смислів у місці порушення лінійного розгортання.

Власні імена часто є ознакою виходу у простір міжтекстовості. Будь-які з них можуть бути інтекстом (текстом довільного обсягу, що включений в основний текст і є елементом інтертексту). Функція інтексту найчастіше виконується «промовистими» іменами, іменами літературних персонажів інших творів, міфонімами, біблійними тощо.

Інтертекстуальні імена в аналізованих творах представлені трьома підвидами: міфологічними, біблійними та літературними іменами. Міфоніми-атропоніми можуть як називати актантів твору, так і бути характеристизаторами (вживатися у порівняльних конструкціях, стилістичних фігурах, бути означеннями). Важливу роль у розумінні значення такого характеризуючого імені відіграє контекст. Особливістю біблійних імен є те, що вони не називають актантів, а вживаються для опису обстановки, тому вирішальна роль у їхньому тлумаченні належить контексту або енциклопедичній інформації. Літературні імена є конотативними одиницями та позначають або персонажів цього твору, або характеризують інших персонажів.

Ключові слова: алюзія, біблійні імена, інтертекстуальність, міфонім, поетонім.

The article is devoted to the study of intertextual poetonyms in the works of French authors. The concept of allusion and intertextuality of poetonyms is considered. Allusion is a brief, usually indirect reference to another person, place, or event – real or fictional. Its use is a shortcut way of bringing extra meaning, clarity, or further explanation of an idea by referencing something that the audience already understands. Allusions may be historical, mythological, literary, pop cultural, or even personal. Intertextuality is considered as a set of formative and meaningful interactions of various verbal and non-verbal texts, the main feature of which is a repeated reading of the text, the increase of meanings in the place of breaking linear development.

Proper names are often a sign of entering the space of intertextuality. Any of them can be intext (text of arbitrary size included in the body of main text and which is an element of intertext). The function of intertext is performed by “speaking” names, names of literary characters of other literary works, mythonyms, biblionyms and others.

Intertextual names in the analyzed works are represented by three sub-types: mythonyms, biblionyms, literary names. Mythonyms-atroponyms can either name acting characters of a novel or characterize (be used in comparative constructions, stylistic figures, be used as attributes). Context plays an important role in understanding the meaning of such a characteristic name. The peculiarity of biblical names is that they do not name acting characters but are used to describe the environment, thus context or encyclopedic information plays a crucial role in their interpretation. Literary names are connotative units and denote either characters in the novel or characterize other characters.

Key words: allusion, biblionym, intertextual names, intertextuality, mythonym, poetonym.

Постановка проблеми. Історія вивчення художніх власних імен розпочалася у другій половині ХХ століття [1, с. 62]. Однак таке твердження не є коректним: якщо йдеться про розвиток ономастики як окремої галузі філології, його можна вважати справедливим, але, говорячи про дослідження прийомів використання власних імен як засобів риторики і поезики, вони вивчалися ще в часи античності (див., напр., теорію йменування Платона). Досліджуючи поетоніми (оніми художнього твору), ми поділяємо їх за референційною ознакою на *реальні йменування*, що зазнали трансформації під впливом художнього контексту (взяті з мови чи з інших попередніх контекстів) та *вигадані* (інтертекстуальні, авторські новотвори). Співвідношення тих та інших визначається жанром твору, світоглядом автора, художніми особливостями його стилю тощо. За текстуальною ознакою поетоніми поділяються на *текстуальні* та *інтертекстуальні* імена, де текстуальні – це йменування, створені автором саме в конкретному творі, тоді як другі – імена міфологічні, біблійні, літературні (запозичені з інших творів цього ж письменника або з творів інших авторів). Тобто відбувається перенесення відомих імен на нові художні образи за допомогою таких стилістичних прийомів, як алюзія, ремінісценція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на таку давню історію, нині поетоніми продовжують привертати увагу дослідників-лінгвістів: О. Лужецька (семантика мікротопонімів), Т. Борисова (специфіка лондонської урбанонімії), А. Коломойченко (іншомовні власні імена в художньому тексті), Т. Давидова (промовисті імена у казках і народній творчості), Л. Кучерява (функціональний і семантичний аспекти антропонімів у художніх творах), К. Олар (мілітіпсевдопоетоніми), Ю. Чала (культурно-марковані поетоніми), Ж. Гаяр (J. Gaillard) (логічний аспект власних імен у французьких авторів) [2].

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що вивчення семантики та функціонування власних імен у художньому тексті / дискурсі сьогодні залишається актуальним, оскільки вписується в загальну проблематику лінгвопоетики, допомагає розкрити специфічні особливості художньо-літературного мовлення, проливає світло на потенціал французької мови.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення інтертекстуальних поетонімів у творах французьких авторів. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1. розглянути поняття «алюзія», «інтертекстуальність»; 2. дослідити лексико-семантичний склад зазна-

чених поетонімів; 3. установити джерела походження інтертекстуальних поетонімів. *Об'єктом* дослідження є французька інтертекстуальна онімія. *Предметом* дослідження є лексичні, структурні та стилістичні особливості французьких поетонімів як одного із засобів прояву індивідуально-авторського стилю письменника.

Виклад основного матеріалу. Осмислення культури у термінах самої культури так чи інакше відбувається через міжтекстові зв'язки, багатство і різноманітність яких можна вважати ціннісним критерієм художнього твору. Причетність до культурного простору через інтертекстуальність може бути не лише свідченням знайомства автора з досяжним йому семіотичним спадком, а й певною авторською стратегією, спрямованою на досягнення задоволення від читача.

Розглядаючи текст як безперервний процес породження смислу, можна виявити, що жоден текст не є продуктом текстуального вакууму, жоден не претендує на абсолютну оригінальність і новизну, жоден не перевертає світ, і вже навіть нікого не бентежить те, що нашими літературними теренами блукає «привид» епігонства та плагіату, щодалі набуваючи вагомшої тілесності. Прочитання тексту в ключі інтертекстуальності відкриває те, що тексти не є цільними й непроникними, а будуються як плетиво, де кожне волокно взяте з єдиного універсуму, у межах якого містяться тексти міфів, історії, філософії, культури, то разом із прочитанням приходять і нова аксіологічна ієрархія, де орієнтація на оригінальність і новизну зміщується на інший рівень [3, с. 13].

На особливу увагу заслуговують ті семантичні маркери інтертекстуальності, які графічно позначаються великою літерою. Власні назви досить часто стають ознакою виходу у простір міжтекстовості. Загалом, будь-які з них можуть бути інтекстом, але найчастіше цю функцію виконують «промовисті» імена персонажів, імена літературних персонажів інших творів та імена авторів цих творів, назви художніх творів, просторових об'єктів (топоніми), які задають широке коло асоціативних зв'язків. Н. П'єге-Гро звертає увагу також на кодові маркери, які допомагають впізнати інтекст: «Текст-джерело нескладно виявити, якщо цитований фрагмент містить якесь досить рідкісне слово або вислів, що тісно пов'язане з певним контекстом» [4, с. 135]. Загалом, на рівні інтуїції з ідентифікацією інтертексту пов'язане відчуття порушення якоїсь норми, мовної чи літературної, навіть якщо таке порушення неможливо довести за допомогою аргументів [3, с. 73].

Саме завдяки виявленню міжтекстових зв'язків художній текст виступає як «конденсатор культурної пам'яті» (термін Ю. Лотмана), він здатний розкрити глибину для інтерпретації, подвоїти, а то й багатократно примножити, кількість прочитань. Більшість дослідників вважають, що лише включений в інтертекстуальний простір артефакт є високохудожнім, а багатство міжтекстових відношень є мірою змістовності твору [5, с. 192].

До інтертекстуальних елементів, якими є власні назви, відносять семантичну форму – референцію (згадка про цілий твір або одного з героїв, що є «точковою» цитатою, або в іншій термінології – «згорнутим текстом»), стилістичну форму – алюзію (вибіркове запозичення претексту, коли цілий вислів або текст присутні лише імпліцитно).

«Алюзія – це запозичення певних елементів претексту, за якими відбувається їх впізнавання у тексті-реципієнті, де й здійснюється їхня предикація» [6, с. 128]. Саме тому ми відносимо поетоніми до найпростішого типу алюзії – точкової алюзії: «... алюзіям, які є власними назвами – імена героїв творів, притаманна підвищена впізнаваність, навіть без згадки імені їхнього автора» [6, с. 133].

А. Тютенко відносить до класу алюзій той чи інший сегмент тексту, якщо він відповідає низці критеріїв, а саме:

1) є за своєю суттю натяком, тобто базується на подібності (але не тотожності) денотату, який позначається в тексті-матриці та в тексті-джерелі первісного денотату (на відміну від прямого згадування реалій);

2) заснований на спільних фонових знаннях адресанта та адресата, а об'єкт референції належить до категорії культурних знаків (на відміну від більшості міжособистісних натяків, гри слів і переважної більшості метафор);

3) під час використання завжди зберігає зв'язок із первісним денотатом та/або джерелом алюзії (на відміну від ідіом), тобто денотат або джерело алюзії зберігають актуальність у певній культурі протягом тривалого часу;

4) цілеспрямовано використовується адресантом для прирощення основного змісту тексту та досягнення запланованого комунікативного ефекту, а не стає наслідком таких асоціацій, які випадково виникають в адресанта і не належать до змісту повідомлення (на відміну від ремінісценції та реакції на двозначність);

5) під час використання не супроводжується авторськими поясненнями або розшифровкою, зазначенням джерела (на відміну від цитат), а також не позначається жодними графічними або метатекстуальними маркерами (напр., лапками, *verba dicenti* тощо) [7, с. 2–3].

В аналізованих творах ми натрапили на імена, запозичені авторами з міфології, Біблії, літературних творів. Інтертекстуальні імена можуть вживатися для іменування дійових осіб твору або слугують іменами-характеризаторами, вжитими в певних конструкціях і стилістичних фігурах.

Міфологічні імена – усі міфоніми-суб'єкти представлені міфонімами-антропонімами та міфонімами-зоонімами. Міфоніми-антропоніми можуть називати актантів твору або бути характеризаторами. До перших відносимо іменування персонажа *Pégase* (у давньогрецькій міфології – крилатий кінь, від удару копита якого з'явилося чудове джерело Іпокрена, вода з якого надихала поетів) у творі Б. Віана [8]. *Isis* (Ісіда) – в єгипетській міфології богиня-мати, покровителька сім'ї. Іменування останнього персонажа є мотивованим, оскільки за сюжетом саме за допомогою Ісіди знайомляться головні персонажі твору Колен і Хлоя та згодом одружуються. Отже, як бачимо, міфонім, крім того, що має свою власну пресупозицію, в деяких випадках отримує ще й авторське наповнення. Міфоніми другого виду, як правило, вживаються в переносному значенні в конструкціях із метою характеристики персонажів. Наприклад, в О. де Бальзака міфонім-зоонім *Pégase* вживається як міфонім-метафора. Такі міфоніми мають загальновідомі конотації та характеризують певні риси персонажа, його стан тощо. Зокрема, у прикладі "*C'était un de ces Tantales modernes qui vivent en marge de toutes les jouissances de leur siècle...*" [9, с. 19] відбувається подвійна мотивація міфоніма *Tantale* (екстралінгвістичні знання та контекст), а також автор робить образну характеристику стану персонажа (герой перебуває у скрутному становищі через брак грошей). Міфонім може вживатися для опису зовнішності персонажа: "... *En examinant tour à tour ce vieil Adonis et Raphael...*" [9, с. 201].

Часто міфоніми вживаються в конструкції **іменник + de + міфонім** у ролі означень, для характеристики зовнішності, стану, дій, речей, явищ: *le regard de Prométhée enchainé, la coupe d'Hercule, naufragé de la Méduse, un bruit de tonnerre de Zeus, les travaux d'Hercule*.

Літературні імена. Як і міфологічні, літературні імена представлені двома видами: 1) літературні імена, що позначають персонажа цього твору та 2) літературні імена-характеризатори. Автори використовують «прийом цитації» інших творів, а саме – вживають відомі імена персонажів з інших творів. Наприклад, ім'я персонажа «Піни днів» Б. Віана *Onésime* є запозиченим в А. Жаррі «Онезіма, або страждання Пріу, алхімічна п'єса». Ім'я головної героїні *Chloé* запозичене з роману

«Дафніс і Хлоя» грецького письменника Лонга (кінець II – початок III століття н.е.). Хоча є інше тлумачення, що її ім'я було запозичене з однойменної композиції Дюка Еллінгтона. Крім такого мотивування, у творах вживаються імена, мотивовані життєвим досвідом автора, його вподобаннями. Називаючи головного персонажа Колен (Colin), автор Б. Віан утверджує у романі тему пародійної ідилії, що розігрується персонажами, оскільки ім'я Колен – традиційне іменування пасушків у французьких пасторалях.

Літературні імена-характеризатори найчастіше вживаються у ролі метафори з присвійним прикметником: "... *ta Léonarde nous a dit que tu étais parti...*" [9, с. 51]. Так само звали стару служницю з роману Лесажа «Жіль Блаз». У цьому прикладі йдеться про Поліну з роману О. де Бальзака «Шагренева шкіра».

Можливе використання літературного імені для характеристики ситуації, де відоме ім'я позначає не особу, а спосіб поведінки: "... *je devrais plutôt songer à faire mon Ophélie parmi ces herbes longues ...*" [10, с. 227].

Літературні імена в аналізованих творах можуть вживатися зі сполучником *comme* або в конструкції *à + la + літературне ім'я: comme Médée, comme Othello, une joyeuse vie à la Panurgue*.

Біблійні імена. Здебільшого біблійними у творах вживаються під час опису певних подій, вони не виступають актантами твору і переважно представлені іменами, які вживаються або самотійно, або в конструкціях. Серед біблійних є іменування Бога і Диявола, як прями, так і переносні: *Jésus, le Christ, Seigneur, Bon Dieu, un nouveau Messie, l'Etre universel, Créateur, Sauveur des hommes, Etre Suprême, le Père Eternel, Satan, le Malin Esprit, Diable*.

Самостійне вживання біблійних імен також зустрічаємо у назвах релігійних свят (*La Sainte-Clarisse, la Saint-Louis*), у назвах різних об'єктів: *l'hospice du mont Saint-Bernard, Saint-Denis* (зупинка), *Sainte-Hélène* (острів), *Saint-Michel, la prison de Saint-Crépin, l'hôtel Saint-Quentin, le faubourg Saint-Germain, Saintes-Vierges de Lourdes* (статуетки), *la fontaine Saint-Victor*. Такі назви позначають певне поняття, проте їхнє правильне тлумачення можливе здебільшого лише за наявності родового означуваного або контексту. Іноді цього буває не досить, тоді читачеві необхідно звернутися до енциклопедичної інформації, що містить такий біблійний: "*Nous ne t'avons rencontré nulle part, ni sur les écrous de Sainte-Pelagie, ni sur ceux de la Force*" (ідеться про паризькі в'язниці, до

яких у I половині XIX ст. потрапляли боржники) [9, с. 52]. Зустрілися випадки вживання біблійних імен у ролі вигуку, несучи, відповідно, емоційне забарвлення: "*Sainte-Vierge! je ne l'aime pas*" [11, с. 141]; "*Joseph! Se mettre à l'eau par un temps pareil...*" [10, с. 10]. Можна пояснювати вживання персонажем того чи іншого імені святого з погляду уподобань персонажа, особистих мотивів. Іноді автор інтерпретує ситуацію такого вживання, щоб деяким чином розкрити деталі характеру персонажа, факти життя, його погляди. Так пояснюється вищевказаний біблійний *Joseph*: "*Joseph, pour Nathalie, c'est une interjection vague, où maman voyait un reste du Jésus-Marie-Joséph classique, abrégé en J.M.J. sur les cahiers de l'école des soeurs. Pour ma part j'y flairais plutôt le souvenir d'un époux très lointain, mais assez détestable pour que son nom... pût ecore sonner comme un cri de reproche...*" [10, с. 11].

Біблійними вживаються в таких конструкціях: 1) у ролі означення: *la vie de Mathusalem* (за біблійною легендою Мафусаїл прожив 969 років), *la véreuse pomme d'Adam* (фізіологічне поняття); 2) у порівняльній конструкції зі сполучником *comme*: "*J'étais rongé de vices...; enfin ivre à jeun, comme saint Antoine dans sa tentation*". Відомо, що, за християнською легендою, св. Антоній жив самітником у Фіваїдській пустелі Єгипту, дотримуючись найсуровішого посту. Протягом 20 років його переслідували видіння різноманітних спокус.

Висновки. У результаті дослідження встановлено особливості інтертекстуальних імен у французькій прозі, встановлено джерела їхнього походження та функції в художньому тексті. Міфоніми можуть бути як актантами, проте з авторським наповненням, так і характеризаторами осіб, будучи вжитими в переносному смислі. Так само вживаються літературні імена. Біблійними, на відміну від двох попередніх поетонімів, не виступають у ролі актантів, виконуючи лише характеризуючу роль, оскільки автори використовують «готову» форму і значення оніма. Проте біблійними, залишаючись формально антропонімічними іменуваннями, часто вживаються для позначення об'єктів. Тому вирішальна роль у тлумаченні біблійних імен належить контексту або енциклопедичній інформації. Крім того, біблійними можуть мати конотативне та емоційно-оцінне значення (у разі звертань і вигуків).

Перспективами дослідження залишається вивчення авторських іменувань (авторських оказіоналізмів) в аспекті їхньої семантики, словотвору та функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калинин В.М. Поэтика онима : монография. Донецк : ДонГУ, 1999. 409 с.
2. Gaillard J. Neutralisations: Le nom propre dans les "fictions" figeantes d'Édouard Levé. *Revue critique de fixation française contemporaine*. 2014. № 9. P. 110–123.
3. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи: між текстові та міжсуб'єктні реляції української драми : монографія. Київ : Автограф, 2009. 352 с.
4. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / пер. с фр. Г.К. Косикова, В.Ю. Лукасик, Б.П. Нарумова ; общ.ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 240 с.
5. Ільницький М., Будний В. Порівняльне літературознавство : навч. посібник : у 2-х ч. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. Ч. 1 : Лекційний курс. 280 с.
6. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. 2-е изд., испр. Москва : КомКнига, 2006. 280 с.
7. Тютенко А.А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2000. 20 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

8. Vian V. L'écume des jours. Paris : Sté Nouvelle des Editions Pauvert, 1998. 316 p.
9. Balzac O. de. La peau de chagrin. M. : Ed. en langues étrangères, 1958. 307 p.
10. Bazin H. Qui j'ose aimer. Paris : Editions Bernard Grasset, 1956. 248 p.
11. Triolet E. Roses à crédit. Kyiv : Editions Dnipro, 1981. 255 p.